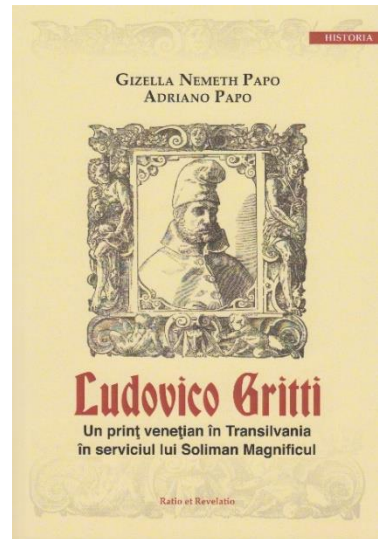

Gizella Nemeth Papo, Adriano Papo, Ludovico Gritti. Un prinț venețian în Transilvania în serviciul lui Soliman Magnificul, Oradea, Ratio et Revelatio, 2022, 493 p.

Anul 2022 aduce, atât pentru iubitorii istoriei medievale a Transilvaniei, cât și pentru cei pasionați de relațiile diplomatice, contribuția privitoare la viața unui personaj cu o evoluție interesantă pentru politica principatului Transilvaniei – prințul Ludovico Gritti¹ –, semnată de Gizella Nemeth Papo și Adriano Pappo, ambii licențiați în Istorie la Universitatea din Trieste și membri ai Societății Istorice Maghiare. Activitatea celor doi autori este deja cunoscută, deoarece în anul 2019 a apărut recenzia despre monografia dedicată cardinalului Gheorghe Martinuzzi, adevărat principe al Transilvaniei în secolul al XVI-lea, după cum sunt de părere semnatarii cărții². Este îndrituit să menționăm totuși forurile superioare ai căror membri sunt, și ne referim aici la Academia Ungară de Științe, respectiv Societatea Ungară de Istorie.

Deși varianta în limba italiană a cărții a fost publicată în anul 2002, ediția de acum este actualizată și extinsă, după cum aflăm chiar din prefața scrisă de Florina Ciure, de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea. Traducerea este semnată de Raluca Lazarovici Vereș, cunoscută colaboratoare a autorilor.

După cum ne-au obișnuit, autorii expun într-o amplă analiză întreaga existență a prințului, începând cu familia în care s-a născut, copilăria, educația, activitatea desfășurată la Constantinopol, urmată de cea din Ungaria și Transilvania, unde a deținut importante dregătorii, fiind pe rând militar, consilier regal, ambasador, conte, comandant suprem al armatei, episcop, înalt tezaurar și guvernator.

Spre deosebire de alte volume, cartea debutează cu o recomandare de lectură, semnată de istoricul Gabriel Virgil Rusu, de la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Structurată în 12 capitole, lucrarea constituie un model pentru cercetarea vieții acestui personaj, născut din relația văduvului doge Andrea Gritti cu o grecoaică, după relatarea lui Paolo Giovio (deși este singurul care oferă informații despre mama lui Ludovico), ce nu provenea dintr-o familie nobiliară și despre care nu s-au păstrat mai multe informații.

¹ De menționat că în paginile cărții, autorii utilizează atât versiunea latină (Ludovicus), cât și pe cea italiană (Alvise), maghiară (Alajos sau Lajos), respectiv română (Aloisio) a prenumelui venețianului.

² Purdea 2019, p. 509-515.

Întrucât Ludovico și cei trei frați (Pietro, Lorenzo și Gregorio) nu au fost născuți dintr-o căsătorie catolică, după cum titrează autorii, ei nu au fost niciodată recunoscuți de către *Serenissima*. Se afirmă ca ipoteză posibilitatea urmării cursurilor Universității din Padova, în timpul în care și-a însoțit tatăl la Veneția, lipsa de acuratețe în privința acestui detaliu, fiind pus de autori pe seama investigării parțiale a surselor documentare ale universității. Ba mai mult, se face mențiunea că mulți dintre studenții înscriși la universitățile din acea perioadă, abandonau cursurile. Deși apreciabilă inițiativa pentru investigarea fiecărei etape din viața lui Gritti, nu consider că este imperios acest aspect, deoarece universitar ori ba, venețianul se va dovedi extrem de abil în fructificarea oportunităților oferite de lumea osmanică. Ba mai mult, este spectaculos *cursus honorum* pe care l-a avut, de la negustor de pietre prețioase la guvernatorul Ungariei și ambasador al sultanului. Datorită poziției pe care a ocupat-o, așa cum niciunui alt creștin nu-i mai fusese dat, au circulat zvonuri despre abjurarea venețianului. Istoricul Paolo Preto este cel care îi atribuie fiului dogelui convertirea la Islam, aspect infirmat însă de Gizella și Adriano Papo, care prezintă solide argumente, bazate atât pe corespondența guvernatorului cu regele Carol Quintul și arhiducele Ferdinand, cât și pe scrierile contemporanilor (biografi ori ambasadori), dovezi ce neagă presupusa lui apostazie. Toate aceste informații fac obiectul primului capitol.

În capitolul al doilea se dezbat relațiile sociale dezvoltate de Ludovico pe parcursul vieții, respectiv colaborării, partizanii și oponenții acestuia începând cu cei din propria suită, până la cei de la curtea regelui maghiar. Sunt amintiți umaniști celebri, precum șambelanul său Francesco della Valle sau cardinalul Gheorghe Martinuzzi, cel care va moșteni într-un fel cariera politică a lui Gritti (a deținut atât poziția de consilier regal, cât și pe cea de tezaurar suprem) și care va avea un sfârșit la fel de nefericit.

Rolul avut de Ludovico Gritti în politica Ungariei și în acest fel implicit a Transilvaniei, din poziția de militar, consilier regal, guvernator al Ungariei și ambasador, autorii îi rezervă opt capitole. Primul dintre ele are ca tematică relația regelui Ioan Zápolya cu Poarta Otomană, în contextul alianței încheiate între cele două puteri la un an după bătălia de la Mohács. Misiunea a fost condusă de polonezul Hieronym Łaski (nepotul primatului Poloniei, Jan Łaski), un personaj cu care ne vom mai întâlni și în următoarele pasaje. La recomandarea Marelui Vizir Ibrahim Pașa, Łaski și Gritti s-au întâlnit la Constantinopol, cel din urmă având misiunea de a negocia termenii alianței. Cei doi istorici arată aici că deși, *de jure*, Gritti intră pe scena politică maghiară cu prilejul deputațiunii lui Łaski, implicarea *de facto* a fiului dogelui în politica Ungariei medievale ar fi avut loc mai devreme, în contextul evenimentelor de la Mohács. Cu acest prilej, i-a trimis tatălui său o scrisoare, cu câteva luni înaintea bătăliei, prin care îl informa că va face parte din suita Marelui Vizir, pentru a-i acorda ajutor lui Zápolya. Autorii concluzionează că această scrisoare poate constitui o dovadă a intenției sultanului de înlocuire a regelui prohabsburg Ludovic al II-lea Jagello cu Ioan Zápolya.

După o lună de ședere în orașul de pe Bosfor, ambasadorul maghiar, Jan Łaski, a fost primit de sultan, fiindu-i promisă recunoașterea lui Zápolya ca rege al Ungariei și garantarea sprijinului împotriva rivalului său, arhiducele Ferdinand de Habsburg. Numai că în acest timp lucrurile evoluau, fiind asediate și cucerite orașe de ambele

tabere³. La aflarea veștii că orașul Kassa din Ungaria Superioară s-a răzvrătit împotriva sa, Ioan Zápolya pleacă cu o armată formată din 13000 de soldați împotriva lor. Învins lângă Seňa, se refugiază în Polonia, de unde face mai multe demersuri pentru a limita puterea arhiducelui: solicită statelor germane să nu-i ajute rivalul, trimite delegați la regii Angliei și Franței pentru a forma noi alianțe, timp în care trimite un ambasador și la Constantinopol. Revine în Ungaria în contextul pierderilor taberei prohabsburgice.

Apoi, în următorul capitol tratează contextul în care a avut loc ofensiva otomană din anul 1529, moment în care venețianul se va afirma ca reductibil militar, ceea ce peste ani îi va atrage calificativul de mercenar, acordat de unii istorici. Cu accent pe campania la care a participat însuși Soliman Magnificul, autorii prezintă întâlnirea fiului dogelui cu regele Ioan Zápolya. După cucerirea Budei, Ludovico a rămas *in hoc loco*, îndeplinind misiunea acordată de sultan, aceea de încoronare a regelui maghiar. Nereușind ocuparea Vienei, turcii s-au întors la Constantinopol, lăsându-l pe Gritti, la cererea lui Zápolya, în serviciul acestuia. Încă din timpul în care era pe malul Bosforului și până atunci, fiul dogelui a purtat o solidă corespondență cu tatăl său, fiind mandatat de Consiliul celor Zece să reprezinte adesea interesele Republicii. Iată-l așadar pe Ludovico în dublă postură: reprezentant al venețienilor și om de încredere al sultanului.

Următoarele părți ale lucrării expun gradual fiecare demnitate importantă ocupată de Ludovico în regatul Ungariei, începând cu cea de tezaurar suprem, urmată de guvernator și apoi de ambasador al regatului. Ni se prezintă astfel, în capitolul al V-lea, cum, după ce Zápolya l-a revocat în toamna anului 1529 pe Jakab Thornallyay din toate funcțiile deținute, acestea i-au revenit lui Gritti, care a rămas la Buda. În octombrie 1529, într-o scrisoare adresată de Senatul venețian, el era numit episcop de Eger și tezaurar general al regatului. Din această poziție, remunerată cu 6000 de ducați pe an, avea rolul de a restabili finanțele afectate de perioada tulbură. În octombrie 1529, va prelua controlul asupra minelor din Ungaria Superioară (azi Slovacia) și din Transilvania, spre nemulțumirea Casei Fugger ce le administrase până atunci, și pe care le va deține până în ianuarie 1532.

În postura de guvernator al Ungariei îl descoperim în capitolul al VI-lea al cărții, demnitate în care a fost numit tot de către rege, după ce va organiza exemplar apărarea orașului Buda, asediat în 1530 de trupele arhiducelui Ferdinand, conduse de generalul Georg Roggendorff. Va fi numit astfel „apărător și păstrător al Ungariei”, în plus fiindu-i acordat titlul de conte al Maramureșului, cu o rentă de 80000 de scuzi. Fiului său, Antonio, îi va reveni episcopia de Eger. Pentru confirmarea funcției, venețianul a cerut acordul sultanului, reiterând cu fiecare ocazie nobililor maghiari că el este ambasadorul sultanului și al Marelui Vizir.

În capitolul al VII-lea îl vom găsi la Constantinopol, unde i-a cerut sultanului acordul pentru armistițiul dintre Zápolya și Ferdinand, încheiat la Poznań în 1530.

³ Întrucât după bătălia de la Mohács atât voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, cât și arhiducele Ferdinand I de Habsburg, cumnat al regelui defunct, au fost recunoscuți de două Diete – formate din facțiuni nobiliare adversare – ca regi ai Ungariei, ambii își considerau legitimă poziția, ceea ce a dus la un conflict deschis între ei. Istoriografia reține ca fiind legal întrunită, doar Dieta care l-a ales pe arhiduce, numirea lui Zápolya fiind anulată de acest for. Pentru mai multe informații despre subiect, a se vedea Tătar 1995, p. 106; Tătar 1997-1998, p. 159-163; Tătar 1999, p. 159-163 și Tătar 2004, p. 191.

Deoarece în primăvara anului 1531 vestea că o nouă campanie militară otomană va avea ca obiectiv cucerirea Vienei, Ferdinand de Habsburg acceptă negocierile propuse de Zápolya. Acestea au avut loc la Vișegrad, părțile acuzându-se reciproc: maghiarii pe habsburgi de asedierea Budei, iar ultimii de alianța primilor cu turcii. Va fi obținut astfel un nou armistițiu pe trei luni. În acest context, Hieronym Łaski ajunge la Gritti, împreună cu căpitanul Ferdinand Kyros, care avea pentru guvernator o misivă din partea generalului Roggendorff. Venețianul îi răspunde rugându-l să-l convingă pe arhiduce să renunțe la pretențiile tronului maghiar, în caz contrar putând ruina întreaga Ungarie. Pe scena internațională se purtau negocieri pentru restabilirea păcii. De la Constantinopol, Łaski a plecat în Polonia și apoi la Innsbruck, unde rezida Ferdinand. Concomitent arhiducele își trimite reprezentanții la Înalta Poartă pentru a tatona încheierea unei înțelegeri cu turcii. Ferdinand era de acord să îi cedeze lui Zápolya și partea Ungariei pe care o controla și, dreptat, o parte din castelele maghiare, sub condiția ca acesta să renunțe pentru totdeauna la căsătorie, iar după moartea lui, întregul regat să revină Casei de Austria. Diplomații trimiși au fost însă refuzați. De precizat că în acest timp Gritti își trimite fratele, Giorgio, la curtea regelui Franței. Pe drumul de întoarcere acesta a fost arestat din ordinul lui Carol Quintul, deoarece Ludovico era bănuțit că ar avea în vedere organizarea unui complot prin care să-l detroneze pe rege și să îi ia locul, odată ce Ferdinand renunța la tronul Ungariei. Deși a declarat că misiunea lui era să recupereze o datorie, suveranul pontif a aflat la un an după acea deplasare că fratele venețianului s-a întors cu o scrisoare pentru sultan, document pe care l-ar fi ascuns într-o cutie cu piepteni.

În capitolul al VIII-lea, personajul principal pornește în 26 februarie 1532 de la Constantinopol spre Buda, unde va ajunge în 7 iunie, deoarece, pe drum, face mai multe opriri: la Adrianopole, Târgoviște, Brașov, Ocna Sibiului și Oradea. Brașovenilor le oferă chiar două privilegii: 20% din toate mărfurile care tranzitau orașul pe o perioadă de un an, condiționată de plata unei taxe de 2500 florini și scutirea de taxe timp de trei ani⁴. Ajuns la rege, este primit cu mare pompă, iar după ce participă amândoi la slujba oficiată de episcopul de Kalocsa, Gritti este numit căpitan general al armatei maghiare, fiindu-i înmânate însemnele de mareșal. Prima măsură ce o va lua în noua sa calitate, va fi de înlocuire a apărătorilor castelului regal cu soldați. În acest timp, sultanul, plecat la 25 aprilie de la Constantinopol, în fruntea unei impresionante armate – 200000 de oameni și 300 tunuri – se afla în apropierea Belgradului. Trece Dunărea pe la Eszék, unde îl primește în audiență pe guvernator, după care traversează Câmpia Panonică, îndreptându-se spre Viena. Nu vor mai ajunge acolo, deoarece au pierdut prea mult timp și resurse cu asedierea orașului Kőszeg, aflat la granița dintre Ungaria și Stiria, apărât eroic de nobilul croat Nikola Jurišić⁵. După mai bine de trei săptămâni, turcii se vor retrage la Sopron și apoi spre Constantinopol. În opinia autorilor, abandonarea planului de cucerire a Vienei a fost datorată concentrării mari de forțe pentru apărarea acesteia și victoriei în Egee a flotei amiralului genovez Andrea Doria, soldată cu pierderea orașelor Koroni și Patras, controlate până atunci de turci.

⁴ Textul documentului poate fi consultat la Kretschmayr 1896, p. 91.

⁵ Zöllner 1996, p. 233.

Ulterior asediului eşuat de la Kőszeg, Ferdinand trimite în secret o misiune la Înalta Poartă, reînnoindu-și propunerile anterioare. Condușă de Girolamo di Zara, delegația ajunsă la Constantinopol în 10 ianuarie 1533 a fost primită după două zile de Marele Vizir, iar peste alte două, de sultan. Suntem acum în capitolul al IX-lea al lucrării. Soliman este de acord cu propunerea ambasadorilor arhiducelui, conturând condițiile unei păci, dacă Ferdinand îi preda, ca omagiu, cheile orașului Esztergom. În fața acestor realități, diplomatul își informează regele la 21 ianuarie despre succesul misiunii, iar după vizita ambasadorului turc la Viena, armistițiul este făcut public. În acest timp cei doi regi maghiari rivali încheie și ei un acord la Megyer, pentru o perioadă de patru luni. În luna februarie a anului 1533 încep însă la Pojon negocierile de pace între reprezentanții celor doi. Sultanul a fost nemulțumit de această veste, fapt pentru care Zápolya își retracează delegația, trimițându-l urgent pe Gritti la Constantinopol. Aflase de acordul arhiducelui cu sultanul și posibilitatea ca acesta să-i recunoască habsburgului posesiunile maghiare. La Constantinopol, venețianul a fost convocat de sultan pe care l-a informat că Zápolya a refuzat întâlnirea cu arhiducele, pentru a nu-i crea nemulțumiri și suspiciuni. Tot atunci, fiul dogelui a fost delegat de sultan să se ocupe de „problema maghiară”, întrucât era cel mai bun cunoscător al realităților din regat. Din această postură îi primește pe cei doi ambasadori trimiși de Ferdinand: Girolamo di Zara și Cornelius Schepper. Sunt minuțios descrise negocierile dintre delegația habsburgică, Gritti și Marele Vizir. Rezumând condițiile păcii oferite de sultan, acestea erau: păstrarea de către arhiduce a posesiunilor din Ungaria, restituirea către regina Maria, văduva lui Vladislav al II-lea, a zestrei și a moștenirilor pe care le avea de la defunctul ei soț și delimitarea granițelor dintre cei doi regi rivali. Se va dovedi mai târziu că trimișii au căzut într-o capcană a răstălmăcirii informațiilor pusă la cale de Marele Vizir, Ibrahim pașa, Ludovico Gritti și dragomanul Yunus Bey. La finalul capitolului, lucrurile se dezvăluie ca având un cu totul alt sens; sultanul nu promisese nicidecum acordarea posesiunilor maghiare lui Ferdinand, deoarece acestea îi erau recunoscute lui Ioan Zápolya. Confuzia se datora interpretării ambasadorilor, susținea fiul dogelui, care l-a și notificat pe arhiduce în acest sens.

Capitolul al X-lea se concentrează pe reluarea demersurilor pentru pace între sultan și arhiducele Ferdinand, cu mijlocirea lui Carol Quintul. Revenit pe malul Bosforului, ambasadorul Cornelius Schepper, reprezentant de această dată al împăratului romanilor, a avut trei întâlniri cu Ludovico Gritti. Prima dintre ele, după ce ambasadorul imperial se întâlnise cu Marele Vizir. Cu această ocazie, venețianul îi dezvăluie planurile sultanului de invadare a Italiei. Se arată păienjeniișul relațiilor din Europa la acea vreme; tratativele francezilor cu Poarta, controlul mărilor prin utilizarea corsarului Hayreddin Barbarossa, folosit de francezi pentru acutizarea relațiilor dintre imperiali și otomani. Acest discurs era menit a-l determina pe diplomatul habsburgic să înțeleagă că Ludovico era dispus să îl trădeze pe padișahul Soliman Magnificul și să își pună experiența în slujba lor. După primirea lui Schepper de către sultan în două rânduri, s-a stabilit că Ungaria rămânea regelui Ioan Zápolya, Ferdinand nu avea dreptul să se implice în problemele maghiare, a căror rezolvare erau de competența Porții, iar pacea dintre turci și Carol Quintul urma să se discute în prezența ambasadorului francez. După ultima conversație cu Gritti, în care acesta lăsa să se creadă că ar fi pregătit să-l susțină pe împăratul romanilor împotriva turcilor, fiind

totodată dornic să se întâlnească cu Ferdinand, Schepper părăsește Constantinopolul. În ultima parte este scoasă în evidență strategia politică a venețianului, care în corespondența cu Zápolya îl asigură pe acesta că sultanul nu va lăsa nici măcar o părtică din teritoriul imperialilor, dar și tonul dur pe care l-a folosit în corespondența cu Ferdinand. Existau zvonuri că Ludovico își dorea tronul Ungariei pentru sine. Toate acestea vor conduce la măsuri de precauție din partea regelui Zápolya.

Penultimul capitol este dedicat ultimei călătorii a guvernatorului în Ungaria, urmată de cea din Transilvania, locul în care își va găsi sfârșitul. Evenimentele din Principat sunt considerate de autori ca întrunind condițiile unei revolte, orchestrate de episcopul de Oradea, Imre Czibak. Aprig contestator al venețianului, deținător al demnității voievodale, cu care fusese investit de rege, prelatul, după cum a notat Agostino Musei, împărțea arme țăranilor, spre nemulțumirea nobililor, care trebuiau să și le achiziționeze singuri. Pentru a atrage și mai mulți adepți cauzei sale, orădeanul făcea apel la sentimentul național, susținând că Gritti dorea să robească poporul și să impună controlul total asupra veniturilor regatului. Îi imputa, pe lângă aviditate, convertirea la Islam, proiect prin care urma să treacă întreaga Ungarie.

Chiar dacă a pornit cu bune intenții la întâlnirea cu Ludovico, episcopul a căzut pradă urii pe care unul dintre locoteneții venețianului, János Dóczy, i-o purta. Se pare că acesta a fost cel care l-a convins pe guvernator să-l pedepsească pe Czibak. Însoțit de o escortă ușoară, 25 de cavaleri, prelatul a ajuns în apropierea taberei lui Gritti de lângă Sibiu, trimițându-i acestuia o cupă de aur plină cu monede, prin preotul Péter Horváth. Deși a primit darul, fiul dogelui și-a exprimat dorința pedepsirii episcopului, fapt care se va și întâmpla în noaptea de 11 spre 12 august 1534, când a fost ucis prin decapitare, trupul fiindu-i depus într-o capelă din apropiere, iar capul prezentat la Brașov lui Ludovico. Chiar dacă biografiile au încercat să-l discolpe pe acesta, arătând că Ludovico dorea capturarea și nu uciderea prelatului, crima va fi principalul motiv ce va conduce la aceeași soartă pentru guvernator. Însuși fiul dogelui a încercat să se dezvinovățească față de nobilii transilvăneni, Gotthárd Kun, Ștefan Mailat și vechiul său prieten, Hieronym Łaski, negând comandarea morții prelatului.

Despre asediul orașului Mediaș, urmat de uciderea guvernatorului, se expune în ultimul capitol. Autorii prezintă derularea evenimentelor începând cu ziua de 16 august 1534, când Gritti și oamenii lui au pornit de la Brașov spre orașelul de pe Târnava Mare. După cum au fost construite și celelalte capitole, opiniile cronicarilor ce au descris evenimentele sunt evocate comparativ. Ar fi de reamintit Francesco della Valle, Agostino Museo și Paolo Giovio. Astfel aflăm că deși ajunși la porțile cetății după șapte zile de marș, accesul în oraș le-a fost împiedicat, fiind obligați să campeze în afara zidurilor până în ziua de 23 a aceleiași luni. Surescitați de uciderea episcopului de Oradea și conduși de nepotul acestuia, Miklós Patócsy, transilvănenii au pus mâna pe arme și au pornit spre micul oraș. În această acțiune a fost antrenată și nobilimea principatului, deoarece nepotul lui Czibak, le-a promis bunurile guvernatorului sau comoara acestuia, după cum o numesc autorii. În fruntea acesteia se afla „domnul Făgărașului” și viitorul voievod al Transilvaniei, Ștefan Mailat⁶. Asediați, Gritti,

⁶ Chiar dacă autorii îi atribuie acestuia o imagine ușor negativă, acuzându-l de o politică duplicitară între Ferdinand I și Ioan Zápolya, în istoriografia românească a fost privit ca un destoinic politician. A se vedea în acest sens, Tătar 2015, p. 331-355.

împreună cu armata care îl însoțea, 3000, 4000 sau 6000 de oameni după alte surse, au rezistat la adăpostul zidurilor până pe 28 septembrie, când rămași fără provizii și mai ales fără muniție au început negocierile cu adversarii. Episodul uciderii guvernatorului, venit cu misiune din partea sultanului, este redat diferit în sursele vremii.

Concluziile volumului expun opiniile autorilor cu privire la câteva probleme pertinente ridicate de istoriografie cu privire la Ludovico Gritti. Prima dintre ele investighează fructuoasa carieră politică făcută de fiul dogelui la Constantinopol și apoi în regatul Ungariei. Se evidențiază rolul pe care Marele Vizir, Ibrahim pașa, l-a avut în formarea și apropierea de sultanul Soliman Magnificul, astfel încât acesta să-i atribuie rolul de ambasador în Ungaria și Transilvania. Apoi, este prezentată ipoteza potrivit căreia fiul dogelui ar fi aspirat la coroana Ungariei. Deși, după cum s-a văzut, om cu influență și relații la Constantinopol, nu se poate dovedi, conchid cercetătorii că Gritti ar fi nutrit la titlul regal, dar lasă totuși de înțeles că nici nu poate fi exclus acest fapt.

Edificatoare pentru cercetătorii tineri, este partea referitoare la metodologia utilizată în creionarea unei astfel de lucrări, capitol (l-am denumit așa, pentru că este la fel de cuprinzătoare precum unul din cele 12) ce succedă concluziilor. Aici semnatarii lucrării prezintă modul în care și-au conceput monografia, pornind de la investigarea fondurilor documentare aflate în trei mari arhive: Biblioteca „Marciana” din Veneția, „Magyar Országos Levéltár” și „Österreichisches Staatsarchiv”, cărora li se adaugă mărturiile contemporane: Francesco della Valle, Tranquillo Andronico, Agostino Museo, Benedetto Ramberti, Luigi Bassano, György Szerémi, Anton Verancsics, János Zermegh, Paolo Giovio, Gianmichele Bruto, Miklós Istvánffy și Nicholas Olahus, dar mai ales corespondența și rapoartele ambasadurilor, cum este cel întocmit de Cornelius Schepper. Sunt prezentate, în detaliu, împrejurările în care acești autori l-au cunoscut pe Ludovico Gritti. Bibliografia cuprinde nu mai puțin de 15 fonduri arhivistice, 328 de cărți și articole, urmate de 12 surse web. Putem observa astfel solida documentare efectuată de către cei doi cercetători. De asemenea, pentru a ușura înțelegerea cititorului, s-a optat pentru redactarea unui opis, pe cât de scurt, pe atât de util: tabla toponomastică comparată. Atât pentru a nu încărca și mai mult notele de subsol, cât și pentru a nu pune în dificultate cititorul, aici sunt prezentate denumirile localităților uzitate în textul cărții, în limbile diferitelor state care le-au deținut (germană, maghiară, română, sârbă, slovacă, croată, italiană și ucraineană).

În litera celor expuse mai sus, consider monografia semnată de Gizella Nemeth Papo și Adriano Papo ca fiind edificatoare pentru cunoașterea vieții unui om al vremurilor sale: fiul dogelui, care din negustor ajunge un jucător abil pe scena politică europeană. De asemenea, nu este de trecut cu vederea modelul pe care cei doi istorici îl prezintă tinerei generații, acela de conturare a activității unui personaj privit cu destule rezerve de istoriografie sau a cărui existență a fost deformată de literatură, conducând la o imagine completă a rolului pe care l-a avut.

Claudiu PURDEA*

* Centrul de Cercetare DATIA din cadrul Facultății de Drept și Științe Sociale, a Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România; e-mail: claudiu.purdea@uab.ro.

Abrevieri bibliografice

- Kretschmayr 1896 – Heinrich Kretschmayr, *Ludovico Gritti. Eine Monographie*, în *AÖG.*, 83, 1896, p. 1-104.
- Papo, Nemeth Papo 2019 – Adriano Papo, Gizella Nemeth Papo, *Nemăsurata ispită a puterii. Gheorghe Martinuzzi, adevăratul rege al Transilvaniei în secolul al XVI-lea*, Oradea, 2019.
- Purdea 2019 – Claudiu Purdea, *Adriano Papo, Gizella Nemeth Papo, Nemăsurata ispită a puterii. Gheorghe Martinuzzi, adevăratul rege al Transilvaniei în secolul al XVI-lea*, Oradea, *Ratio et Revelatio*, 2019, 496 p., în *Terra Sebus*, 11, 2019, p. 509-515.
- Tătar 1998 – Octavian Tătar, *Moștenirea Corvineștilor și relațiile politico-diplomatice otomano-maghiare de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea*, în *Corviniana*, 4, 1998, p. 104-114.
- Tătar 1997-1998 – Octavian Tătar, *Disputa pentru coroana Ungariei dintre Ferdinand și Zápolya (1526-1540)*, în *Sargetia*, XXVII, 1997-1998, 2, p. 485-510.
- Tătar 1999 – Octavian Tătar, *Pacea de la Oradea (februarie 1538) dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya și implicațiile ei în disputa pentru coroana Ungariei*, în *Angustia*, 4, 1999, p. 159-163.
- Tătar 2004 – Octavian Tătar, *Tratatul de la Speyer (1570) dintre Maximilian II și Ioan Sigismund Zápolya și statutul politico-teritorial al Transilvaniei pe plan european*, în *AUASH*, 7, 2003, p. 193-197.
- Tătar 2015 – Octavian Tătar, Ștefan Mailat. *Opera de „recuperare națională” a personajului ardelean de către vechea istoriografie românească*, în *Terra Sebus*, 7, 2015, p. 509-540.
- Zöllner 1997 – Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, București, 1997.

LISTA ABREVIERILOR DE PERIODICE

- AA** – American Antiquity. Society of American Archaeology. Washington DC.
- AAMT** – Advances in Archaeological Method and Theory. Elsevier, Amsterdam.
- AAntrop.** – American Anthropologist. American Anthropology Association. Arlington.
- ACSS** – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia. Leiden.
- ActaMN** – Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
- AEE** – American Economic Review. American Economic Association. Pittsburgh.
- AHC** – Art History & Criticism / Meno Istoriija ir kritika. Vytautas Magnus University. Kaunas (Lithuania).
- AIIAI/AIIX** – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași). Iași.
- AIM** – Arheologicheskie issledovaniya v Moldavii. Chișinău.
- AJP** – American Journal of Philology. University of Pennsylvania. Philadelphia.
- AM** – Ancient Mesoamerica. Cambridge University Press. Cambridge.
- AMJ** – The Academy of Management Journal. Academy of Management. New York.
- AHR** – The American Historical Review. The American Historical Association. Washington DC.
- AIIN** – Anuarul Institutului de Istorie Națională. Universitatea din Cluj.
- Am. Anthropol.** – American Anthropologist. Wiley. Hoboken (New Jersey).
- Angustia** – Angustia. Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
- Antiquity** – Cambridge University Press. Cambridge (UK).
- AÖG** – Archiv für österreichische Geschichte. Viena.
- Apulum** – Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii. Alba Iulia.
- ARES** – Annual Review of Ecology and Systematics. Palo Alto.
- Arhitectura** – Arhitectura. Uniunea Arhitecților din România. București.
- ArhMed** – Arheologia medievală. Muzeul Banatului Montan. Reșița.
- ArhMold** – Arheologia Moldovei. Institutul de Arheologie. Iași.

Lista abrevierilor de periodice

- Arkheologicheskie vesti** – Arkheologicheskie vesti. Institut istorii material’noj kul’tury Rossijskoj akademii nauk. Moscova.
- Arkheologiya** – Arkheologiya. Natsional’na akademiya nauk Ukraini. Institut Arkheologii. Kiev.
- ASGE** – Arkheologicheskiy sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha. Ermitazh. Sankt-Petersburg.
- ASUAIC** – Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”. Istorie.
- AUASH** – Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- AVSL** – Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Sibiu
- BASP** – Basic and Applied Social Psychology. Taylor & Francis.
- BHAUT** – Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis, Universitatea de Vest. Timișoara.
- BP** – Biology & Philosophy. Springer. Zurich.
- București** – București – Materiale de istorie și muzeografie. Muzeul Municipiului București.
- Byzantion** – Byzantion. Revue Internationale des Études Byzantines. Peeters Publishers.
- CA** – Current Anthropology. University of Chicago. Chicago.
- Carpica** – Carpica. Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău.
- CHR** – Comparative Humanities Review. Bucknell University.
- CICSA** – Centrul de Istorie Comparată a Societăților Antice, buletin trimestrial al Universității din București, Facultatea de Istorie. București.
- Civilization** – Publishers Enterprises Group. Hamrun (Malta).
- CMC** – Consumption Markets & Culture. Taylor & Francis.
- Corviniana** – Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Muzeul Castelului Corvineștilor. Hunedoara.
- CMAS** – Conservation and Management of Archaeological Sites. Taylor & Francis. Abingdon-on-Thames (UK).
- Dacia** – Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I (1924)-XII (1948). Nouvelle série: Revue d’archéologie et d’histoire ancienne. București.
- DH** – Diplomatic History. Society for Historians of American Foreign Relations (SHAFR). Oxford.
- EJST** – European Journal of Social Theory. SAGE Publications.
- Empiria** – Empiria. Universidad Nacional de Educación a Distancia. Madrid.
- EMúz** – Erdélyi Múzeum. Erdélyi Múzeum az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár (Cluj), 1, 1874-1948, 1991 și urm.
- EphNap** – Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca.

Eurasia Antiqua	– Eurasia Antiqua. Deutsche Archäologisches Institut, Eurasien-Abteilung. Berlin.
Facilities	– Facilities. Emerald. Bingley (UK).
HA	– Human Affairs. The Slovak Academy of Sciences Bratislava.
Heritage	– Heritage. MDPI AG in Switzerland.
HI	– Habitat International. Elsevier. Amsterdam (The Netherlands).
Historia	– Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. Steiner. Stuttgart.
HS	– Heritage & Society. Taylor & Francis. Abingdon-on-Thames (UK).
HSD	– Heritage and Sustainable Development. Research and Development Academy. Ilijaš.
IRSPSD	– International Review for Spatial Planning and Sustainable Development. Spatial Planning and Sustainable Development. Kanazawa City, Ishikawa, Japan.
ISPRS	– ISPRS – International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences. International Society for Photogrammetry and Remote Sensing.
Istros	– Istros. Buletinul Muzeului Brăilei "Carol I". Brăila.
Îndrumător bisericesc	– Îndrumător bisericesc. Mitropolia Ardealului. Sibiu.
JAA	– Journal of Anthropological Archaeology. Elsevier. Amsterdam.
JAC	– Journal of Architectural Conservation. Taylor & Francis. Abingdon-on-Thames (UK).
JAHA	– Journal of Ancient History and Archaeology. Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Universitatea Tehnică. Cluj-Napoca.
JAMT	– Journal of Archaeological Method and Theory. New York.
JAR	– Journal of Archaeological Research. Springer. Zurich.
JCWS	– Journal of Cold War Studies. Harvard Project on Cold War Studies. Cambridge.
JEE	– Journal of Evolutionary Economics. Springer. Zurich.
JP	– The Journal of Philosophy. Elsevier. Amsterdam.
KSIA	– Kratkie soobshcheniya Instituta arkheologii AN SSSR. Moskva.
LAA	– Latin American Antiquity. Society of American Archaeology. Washington DC.
Materials	– Materials. MDPI AG in Switzerland.
MH	– Melita Historica. Malta Historical Society. Floriana.
MMJ	– University of Malta Medical School. Msida (Malta).

Lista abrevierilor de periodice

Monumente istorice	– Monumente istorice – Studii și lucrări de restaurare. Direcția Monumentelor Istorice. București.
MTT	– Magyar Történelmi Tár. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapesta.
NAV	– Nizhnevolzhskij arkheologicheskij vestnik. Volgogradskij gosudarstvennyj universitet. Volgograd.
PAV	– Peterburgskij arkheologicheskij vestnik. Sankt Peterburg.
Plural	– Plural. Revista Departamentului de Istorie și Geografie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. Chișinău.
PNAS	– Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. Washington DC.
ProCIPA	– Proceedings of CIPA. Comité International de la Photogrammétrie Architecturale.
ProSPIE	– Proceedings of SPIE - The International Society for Optical Engineering. International Society for Optics and Photonics. Washington DC.
PS	– Philosophy of Science. Cambridge University Press, Cambridge.
RA	– Rossijskaya Arkheologiya. Institut arkheologii Rossijskoj akademii nauk. Moscova.
RArhiv.	– Revista Arhivelor. Arhivele Naționale ale României. București.
REA	– Research in Economic Anthropology. Society for Economic Anthropology. Washington DC.
Representations	– University of California Press. Berkeley (California).
RESEE	– Revue des Études Sud-Est Européennes. Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. București.
RHSEE/RESEE	– Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	– Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
Riv.M	– Rives méditerranéennes. Presses universitaires de Provence. Aix-en-Provence.
RREI	– Revue Roumaine d'Études Internationales. Academia Română. București.
RRH	– Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
SA	– Sovetskaya Arheologiya. Institut arkheologii Akademii nauk SSSR. Moscova.
SAI	– Svod Arkheologicheskikh Istochnikov. Moscova.
Sargetia	– Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane. Deva.

Science	– Science. American Association for the Advancement of Science. Washington DC.
SJA	– Southwestern Journal of Anthropology. University of Chicago.
SMIM	– Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
StCl	– Studii clasice. Societatea de Studii Clasice. București.
Stratum plus	– Stratum plus. Arkheologiya i kul'turnaya antropologiya. Vysshaya Antropologicheskaya Shkola. Chișinău.
Studia Litterarum	– Studia Litterarum. Institut Mirovoy literatury imeni A. M. Gor'kogo Rossiyskoy Akademii Nauk. Moscova.
Studii	– Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
Sustainability	– Sustainability. MDPI. Basel (Switzerland).
Századok	– Századok. Magyar Történelmi Társulat. Budapesta.
Tabor	– Tabor. Revistă de cultură și spiritualitate românească. Mitropolia Clujului, Albei, Crisanei și Maramuresului. Cluj-Napoca.
TörSze	– Történelmi Szemle. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapesta.
Terra Sebus	– Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
Thraco-Dacica	– Thraco-Dacica, serie nouă. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. București.
VDI	– Vestnik drevnei istorii. Institut vseobshchej istorii Rossijskoj akademii nauk. Moscova.